

EL MITE CLÀSSIC EN L'OBRA DE SALVADOR DALÍ

PER

AGNÈS CRUANYES ZAFRA

Mireu! Acaba de néixer Salvador Dalí! No bufa cap vent, i el cel de maig no presenta cap núvol! La mar Mediterrània està immòvil, i la superfície, llisa com la d'un peix, hi podeu veure brillar l'escama argentina de no més de set o vuit raigs de sol ben comptats. Millor encara! Salvador Dalí no hauria pas desitjat res més.

Un dematí com aquest devien desembarcar grecs i fenicis a les badies de Roses i Empúries per preparar el llit de la civilització i els llençols nets, blancs i teatrals del meu naixement, col·locant-ho tot al bell mig d'aquesta plana de l'Empordà, que és el paisatge més concret i objectiu que hi hagi al món.

Que el pescador del Cap de Creus deixi anar també els remes sota les cames i els mantingui immòvils i que, mentre gotegen, escupi vigorosament cap al mar la punta amargant d'un cigarret, mastegat cent vegades, mentre amb el dors de la màniga eixuga aquella llàgrima de mel que fa pocs minuts se li forma al llacrimal i que després miri cap a mi!

I tu també, Narcís Monturiol, fill il·lustre de Figueres, inventor i constructor del primer submarí, aixeca cap a mi els ulls grisos plens de boira! Mira'm!

No veus res? I tots vosaltres, tampoc no veieu res?

Només...

En una casa del carrer Monturiol un nounat és observat amb un amor infinit pels seus pares i provoca un lleu desordre domèstic desacostumat.

Infeliços de vosaltres! Recordeu bé el que ara us diré: no serà així el dia que moriré!

SALVADOR DALÍ ¹

¹ S. Dalí, *Vida secreta de Salvador Dalí*, Figueres 1981, pàg. 36.

Al llarg de tota la seva trajectòria artística, observem en l'obra dali-niana una present constància del mite grec i també del mite llatí. Tot el pan-teó va desfilant davant nostre, recordant-nos antics pobles, herois i llegendes d'un passat llunyà, però alhora presents i encara actuals en la nostra cultura eminentment mediterrània.

Aquesta palesa presència continuada en la seva obra pictòrica, junta-ment amb afirmacions del mateix artista, tal com la de declarar-se fill de Jú-piter ², han estat els motius que ens han impulsat a esbrinar què hi ha darre-ra de cada un d'aquests quadres, darrera de cada una d'aquestes afirmacions. Vol realment Salvador Dalí manifestar amb aquest fet el seu interès, igual que nosaltres, per aquest passat que tenim en comú, o es tracta tan sols d'una eina, d'una excusa a partir de la qual, de la mateixa manera que els psicoanalistes actuals (p. ex. S. Freud quan parla dels complexos d'Edip, Electra o Narcís) en fa ús per amagar una mitologia pròpia i pecu-liar. És molt difícil i, a més a més, no creiem encertat afirmar que sigui ex-clusivament real només una de les dues qüestions. Tenim coneixement de la seva admiració pels clàssics, i la seva lectura, encara que no en la llengua original, sinó molt probablement a través de traduccions franceses, i de la gran atracció que sobre ell exerceixen les restes arqueològiques, així com les escultures que se'ns han conservat, especialment les de Fídies ³, que l'inspiren en moltes ocasions.

Pel que fa a la segona qüestió, Salvador Dalí, com a home que és, és conscient de la seva humanitat i, per tant, de la seva feblesa. Es pregunta el perquè, el com i el futur de la seva existència. Sap que ha nascut, però en gran part ha estat per venir a omplir el buit que havia deixat el seu germà mort, també anomenat Salvador ⁴. Sap que és viu, però, com viure? El millor possible! Ell mateix ens ho diu en el seu diari: "Pintors, sigueu rics millor que pobres. I per a això, seguiu els meus consells" ⁵. Ara bé, sap que la seva existència és efímera i no vol mirar la mort cara a cara. És per això que crea el seu propi món, la seva pròpia ideologia, en definitiva, la seva pròpia reli-

² S. Dalí, *Diario de un genio*, Barcelona 1984, pàg. 194.

³ *Ibid.*, *Diario de un genio*, pàg. 107 i ss.

⁴ Abans de néixer Salvador Dalí, pintor, el matrimoni Salvador Dalí i la seva esposa Felipa Domènech ja havien tingut un altre fill que portava el mateix nom que el segon fill. Aquest, però, morí als vint-i-dos mesos d'edat, a les cinc de la tarda del primer d'agost de 1903, és a dir, nou mesos, nou dies i setze hores abans de la vinguda al món del seu homònim.

⁵ *Ibid.*, *Diario de un genio*, pàg. 97, 13 de maig de 1953.

gió, on apareixeran tots els mites personificats per la pròpia Gala i Dalí que no són res més que màscares, talment com un ball de disfresses. Es tracta d'una contínua superació, tal com ell ho manifesta: "si hagués pintat bé tota la meua vida, mai no hagués pogut estar del tot feliç. Ara em sembla haver arribat al mateix grau de maduresa que Goethe quan arribà a Roma i exclamà: a la fi naixeré!"⁶

Seguint la seva biografia, veurem que al llarg dels seus escrits va anunciant el que progressivament vol ser: cuiner, Napoleó, pintor, geni ... fins l'afirmació de voler esdevenir Salvador Dalí i amb joia poder dir que ho ha aconseguit. És a dir, la seva fita estava en arribar a ésser ell mateix, trobar-se amb ell mateix, i ho ha assolit. Però tot això ha estat mercès a una continuada transformació, metamorfosi en podriem dir, d'ell mateix en un i altre personatge fins a quedar-se amb un de definitiu: Salvador Dalí, el diví Dalí. Ha estat, tal com afirma Ignacio López de Liaño, "una Odissea, paradigma èpic apte per a retolar la navegació de Dalí pels mars de l'art contemporani. Ha estat un itinerari borrascós al llarg del qual l'artista ha anat recollint successivament els diverses reptes de la modernitat: el de l'impressionisme, davant els quadres de Ramon Pitxot⁷, el del Futurisme i la nova objectivitat, davant els manifestos italians en que s'exigeix la destrucció dels museus, el del Surrealisme, amb la seva cofraria de gnòstics agnòstics, d'iconoclastes que lluiten per l'abolició de la família, la pàtria, la religió, i que miren d'arrencar de l'inconscient estranys somnis romàntico-cabàlistics. I, després, varen venir altres reptes: el de la física nuclear -amb la seva rúbrica mortal i fungiforme sobre Hiroshima i Nagashaki- el del classicisme. L'holograma, la recerca de la tercera dimensió, en la pintura i en la teoria de les Catàstrofes de René Thom, el del lul·lisme i el teatre de la memòria, com es pot percebre al Teatre-Museu Dalí de Figueres"⁸.

I per a tot això li ha calgut vestir-se de distintes maneres, adoptar diferents personatges amb els quals identificar-se per assolir el punt, l'experiència desitjada. Aquests en moltes ocasions han coincidit amb figures mitològi-

⁶ *Ibid.*, *Diario de un genio*, pàg. 126, 13 de set. de 1953.

⁷ Pitxot: Família d'artistes. Ramon Pitxot i Gironès, pintor; Maria Pitxot i Gironès, cantatriu; Lluís Pitxot i Gironès, violinista; Josep Pitxot i Gironès, dissenyador de jardins i Ricard Pitxot i Gironès, violoncel·lista. Fills d'aquest darrer són Antoni Pitxot i Soler, pintor i Ramon Pitxot i Soler, també pintor.

⁸ I. López de Liaño, "Odissea de Dalí" (fragment, *400 obres de Salvador Dalí de 1914-1983* II vol., Barcelona 1983, pàg. 21.

ques, assumint-ne les seves qualitats i defectes amb tota la simbologia que comporten. Ara bé, per a una millor comprensió d'aquest món dalinià que ell mateix s'ha elaborat, definirem tres etapes diferenciades en la seva vida.

Records intrauterins i naixement ⁹: mitològicament parlant, Dalí afirma ésser la reencarnació de Pòllux, el fill diví de Leda i Zeus; per altra part, en canvi, el seu germà mort és identificat amb el diòscur mortal, Càstor, és a dir el fill de Leda i Tindareu ¹⁰. Seguint el mateix procediment podríem identificar Gala amb Helena ¹¹ i la seva germana Anna Maria amb Clitemnestra ¹². Però a mesura que la cronologia avança també ho fan els personatges, i és així com la pròpia Gala que havia reencarnat el paper d'Helena, la trobarem en nombrosos quadres sota una altra figura, com per exemple la de filla del rei d'Etòlia, en la *Leda Atòmica* (1949) ¹³.

El Gran Masturbador: una segona fase seria la que podríem anomenar la del *Gran Masturbador*, denominació que rep un dels seus quadres més famosos, de 1929. És en aquest període on es succeeixen un major nombre del que podríem anomenar màscares de l'artista que culminaran amb la *Metamorfosi de Narcís* (1937). Aquests dos quadres són els únics que també van acompanyats d'un poema. És la seva potència masturbadora el que el fa regenerar, ressorgir o també, en altres termes del mateix pintor, és la ciència de la "fenixologia" ¹⁴ la qual l'anirà ressuscitant fins arribar a la gran i darrera transformació, simbolitzada en el quadre de la *Metamorfosi de Narcís*, per a donar lloc a l'últim dels esglaons per ell tant desitjat.

Etre Dieu, Ser Déu: és aquesta la tercera i darrera fase de la seva escalada. Si ha esdevingut divinitat ja no li caldrà tenir cura de la mort, car ara és immortal. Tot el que generi tornarà de nou cap a ell, atès que Déu és principi i fi. En els seus quadres ja no apareixerà ell sota la figura d'un heroi, un personatge il·lustre o un senzill infant, sinó que trobarem la pròpia Gala convertida en Verge i el propi Dalí identificant-se amb la figura de Crist ¹⁵.

⁹ S. Dalí, *Vida secreta de Salvador Dalí*, Figueres 1981, cap. 2, pàg. 27 i ss.

¹⁰ *Ibid.*, *Diario de un genio*, teoria del Dr. Roumèguère, pàg. 194.

¹¹ Cal recordar que el vertader nom de Gala és Helena Dianaroff.

¹² Descendència de Leda: Leda + Tindareu = Càstor i Clitemnestra; Leda + Zeus = Pòllux i Helena

¹³ J.-L. Ferrier, *Dalí/Leda atòmica. Anatomie d'un chef-d'oeuvre*, Paris 1980.

¹⁴ R. Crevel, *La Mort Difficile*. Preface de S. Dalí, 1974.

¹⁵ *Ibid.*, *Diario de un genio*, pàg. 45.

Relació d'obres: per a poder completar millor aquesta breu exposició, creiem convenient fer una relació dels quadres més significatius en els quals el mite clàssic és el tema central:

- *Venus i mariner* (1925)
- *Venus i Cupidos* (1925)
- *Andròmeda* (1931)
- *Metamorfosi de Narcís* (1937)
- *Animal mitològic* (1938)
- *Leda atòmica* (1949)
- *Hermafrodita* (1952)
- *El carro de Bacus* (1953)
- *Esfinx passant a través d'una clau* (1953)
- *El colós de Rodes* (1954)
- *Figura rinoceròntica d'Ilís de Fidies* (1954)
- *Jove deesa repenjada en un colze* (1960)
- *Atleta còsmic* (1960)
- *Cap de medusa* (1962)
- *Cap de Venus oto-rinològica* (1964)
- *Creació de la Via Làctea* (1970)
- *Hercules i Gradiva* (1973)
- *Dalí aixecant la pell de la mar Mediterrània per ensenyar a Gala el naixement de Venus* (1977)
- *La mà de Dalí estirant un toisó d'or en forma de núvol per ensenyar a Gala l'Aurora completament nua, molt, molt lluny darrera el sol. Homenatge a Claude Lorrain* (1977-1980)
- *El rapte topològic d'Europa. Homenatge a René Thom* (1983).

El llistat podria ser molt més llarg, però si ens centrem més en el Teatre Museu Dalí de Figueres, observarem que l'element mitològic juga un paper molt important a l'hora de la decoració. Així, sota la cúpula, trobem unes figures retallades en fusta simbolitzant la lluita de Titans, o bé dues Atenees Niké enfrontades, motiu que apareix en diversos llocs, o la Venus amb calaixos, al·legoritzant un cos ampli que no ha conegut encara la invenció cristiana del remordiment de consciència. També podem fer esment de la figureta en or de Perseu i la Medusa, el plafó d'Hermafrodita alletant Eros i tot un seguit de litografies recollides sota el nom de "Mitologies" on hi trobem Cronos, les tres Gràcies, Posidó, Argos, Medusa, el naixement d'Atenea, Edip rei, Hipnos, el judici de Paris, Narcís, Pegàs, Teseu, Ícar, Leda, Zeus, Via Làctea i Afrodita.

No hem recollit aquí la globalitat de l'obra mitològica daliniana, tan sols una representació per a poder il·lustrar millor la qüestió anteriorment comentada.

Hem anat veient com Dalí, des de petit, havia estat un nen especial, o si més no, aquesta havia estat la seva voluntat. També hem vist, com s'havia tancat dins el seu propi món, construint la seva peculiar ideologia, la seva religió. El seu egocentrisme es fa palès, no solament en tota la seva obra, sinó en tota la seva vida, i essent així, molt correctament ens podríem preguntar si no és Dalí un dels tres tipus libidinals que Freud proposa, en el seu cas, el de narcisista.

Salvador, Felip i Jacint Dalí i Domènech és conscient de la seva paranoia, i aquesta és emprada com a droga per oblidar-se de la seva realitat humana, de la seva mortalitat. Davant la impossibilitat d'haver o no haver nascut és impotent, atès que des del primer moment que s'ho planteja, i així ho fa, és perquè és, i si és, existeix, ha nascut. Molt més difícil és, però, el raonament de morir o no morir. Sap que és mortal i sap, per tant, que no viurà per sempre, i aquesta és una idea que l'aterra. Fins i tot en alguna ocasió s'havia plantejat la hibernació, però tampoc no li proporcionava la solució a la mort. La resposta la trobarà en crear-se un món de ficció, i no tan sols ésser assumit per ell, sino per tots els que l'envolten. S'autoproclama diví per a combatre així la mortalitat, després de nombroses metamorfosis -moltes d'elles inspirades en el mite clàssic- i és d'aquesta manera que el veneren els seus seguidors. Cal fer de la seva vida una lectura delirant. És semblant a la situació d'aquell espectador que observa una pel·lícula, i tot i saber que és ficció, s'endinsa en ella i també en vol formar part seguint el joc.

Tothom ha caigut en la seva paranoia, uns el consideren realment diví, d'altres un dement, tot i que cal sempre tenir present la seva reiterada asserció que afirma que l'única diferència entre ell i un boig resideix en el fet que ell no és un boig. Amb aquesta sentència ens podem ben bé adonar, com ha jugat tota la vida per tal d'aconseguir que de veritat ens creiéssim la seva bogeria, però també ens podem adonar que ell, no estant realment foll, se n'ha rigut de la nostra creença. Hem estat talment com ninots penjats d'un fil a la seva disposició: estats, nacions, governs, institucions, personalitats i tots en general.

És un geni, i això no ho pot negar ningú, un geni que en la meua opinió, recorda en molts aspectes Wagner. Sabem l'interés que aquest desperta en el pintor, fins el punt de demanar que en el seu darrer i gran temple, el Teatre-Museu Dalí de Figueres, soni sempre de fons música de Wagner, concretament *Tristany i Isolda*. També Wagner té construït un temple a Bayruth,

que fou i és encara un centre de pelegrinatge per a tots els wagnerians, i com tots els genis de la nostra època són molt estimats per uns i molt desqualificats o incògnits per altres: no hi ha termes mitjos.

Conclusions:

Acabat aquest estudi, creiem que són molts els mots que hem anat vessant amb l'intent d'ordenar i aclarir alguns conceptes. És per aquesta raó que considerem com a millor conclusió reproduir aquí alguns fragments del mateix Salvador Dalí sense cap més comentari. Han estat escollits de la seva *Vida secreta* i creiem que són els més adients per a un comentari final des d'un punt de vista de tradició clàssica.

I si Heràclit tenia raó sostenint que ningú no es pot banyar dues vegades en el mateix riu, també en té Dalí sostenint que l'aigua estancada dels llacs de la tradició, altrament que els rius, no té la més mínima necessitat de moure's ni de fluir enllac per a reflectir l'eterna originalitat del cel o per a podrir-se amb dignitat i sense cel, si cal... ¹⁶.

La meua metamorfosi és tradició, car la tradició és justament això, - canvi de pell original que és tanmateix la conseqüència inevitable de l'humor biològic que la precedia. No és cirurgia ni mutilació, ni és tampoc revolució-és renaixement. No renuncio a res; continuo. I continuo començant, car havia començat acabant perquè el meu final pugui tornar a ésser un començament, un renaixement.

Envelliré a l'últim? Sempre he començat per la mort per evitar la mort. Mort i ressurrecció, revolució i renaixement -aquests són els mites dalinians de la meua tradició. Vaig començar el meu idil·li amb Gala amb la intenció de matar-la. Actualment, al final de la meua "biografia", després de set anys de viure amb ella, i en el moment de la meua metamorfosi en el Dalí de demà, decideixo casar-me de nou, acabant la porció romàntica del meu llibre amb un casament de debó ¹⁷.

La vella civilització greco-romana, després de l'experiència de totes aquelles vanes revolucions, i sota la inquisició i el neguit en que l'enfonsà la guerra, també muda dolorosament la pell de la seva tradició, enterrada encara sota d'un infern catòlic. L'Europa de la postguerra moria dels seus revolucionaris experiments polítics estètics i morals ¹⁸.

¹⁶ S. Dalí, *Vida secreta*, pàg. 411.

¹⁷ S. Dalí, *Vida secreta*, pàg. 419.

Epíleg

Tinc trenta-set anys. És el trenta de juliol de 1941. (...) només desitjo dues coses: primer, estimar Gala, la meva esposa; i en segon lloc, aquesta cosa inevitable, tan difícil i tan poc desitjada: envellir (...) Sóc l'encarnació més representativa de l'Europa de postguerra; en vaig viure totes les aventures, tots els experiments, tots els drames ¹⁹.

¹⁸ S. Dalí, *Vida Secreta*, pàg. 420.

¹⁹ S. Dalí, *Vida Secreta*, pàg. 425.